

ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ МОЛОДІ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Анотація

У даній статті здійснена спроба проаналізувати поняття «патріотичне виховання» у соціально-педагогічній науці. Розглянуті філософські, психологічні, соціологічні, педагогічні аспекти дефініції «патріотичне виховання».

Ключові слова: патріотичне виховання, національно-патріотичні якості, соціальне середовище, молодь.

Аннотация

В данной статье предпринята попытка проанализировать понятие патриотического воспитания в социально-педагогической науке. Рассмотрено философские, психологические, социологические, педагогические аспекты дефиниции «патриотическое воспитание».

Ключевые слова: патриотическое воспитание, национально-патриотические качества, социальное окружение, молодежь.

Annotation

In this article it was made an attempt to analyze the concept of "patriotic education" in the socio-pedagogical science. The philosophical, psychological, sociological, pedagogical aspects of the definition of "patriotic education" were considered.

Keywords: patriotic education and national-patriotic qualities, social environment, youth.

У зв'язку з швидкоплинними процесами, які відбуваються у сучасному суспільстві, гостро постає проблема патріотичного виховання нинішнього покоління, у якого стрімко змінюється ставлення до власної Батьківщини. Глобалізоване суспільство характеризується відсутністю стабільності, невизначеністю, високим ступенем ризику, надмірною свободою, що веде до втрати духовності та відчуження людини від суспільства, від історичних здобутків та надбань української культури. У таких умовах необхідно звернути ще більшу увагу на процес патріотичного виховання. Саме національно свідома, відповідальна за долю Батьківщини, вихована у душі поваги до українських традицій особистість здатна бути конкурентоспроможною, досягти високого рівня культури та активного включення в динамічну систему функціонування сучасного суспільства.

Патріотичне виховання покликане сформувати високі духовно-моральні якості молоді, яка у подальшому буде визначати майбутні перспективи країни.

Підґрунтям для розробки окресленої проблеми стали праці таких відомих філософів як В. Бичко, Л. Буєва, Г. Ващенко, Н. Волошина, М. Грушевський, Л. Костенко, В. Матяшук, Г. Сковорода, І. Стогній, І. Франко, В. Шинкарук тощо; видатних психологів – А. Боришевського, Л. Виготського, Г. Костюка, С. Рубінштейна, Ю. Трофімова, О. Чебикіна тощо; відомих соціологів – Є. Біленького, Р. Гурової, М. Козловця, Т. Кухтевича, М. Пірен та ін.; визначних педагогів – В. Довбні, А. Духновича, М. Ілляша, А. Макаренка, А. Кузьмінського, В. Омеляненка, В. Мосіяшенка, М. Стельмаховича, В. Сухомлинського, К. Ушинського, Д. Федоренка, В. Ягупова та інших.

Мета нашої статті полягає в аналізі основних аспектів та особливостей поняття «патріотичне виховання» у соціально-педагогічній науці. Відповідно до мети нами окреслено такі завдання:

1. Проаналізувати погляди науковців на поняття «патріотичне виховання».
2. Визначити особливості «патріотичного виховання» на сучасному етапі.

На наше переконання, доцільно розглянути категорію патріотичного виховання, що дозволить цілісно дослідити проблему у сучасному українському суспільстві. Значну увагу вихованню принципів громадянського обов'язку, моральних переконань, високих ідеалів у молодому віці приділяв І.Франко, вважаючи, що ці скарби буде застосовувати молодь протягом усього свого життя, зазначаючи, що «молодіж, поки молода, повинна набиратися всякого знання теоретичного, повинна, як ті пчоли, літати по всіх нивах людської освіти і культури, збираючи все, що піднімає і окрилює людський ум і облагороднює серце, тямлячи тільки одно, що практичне життя жде її серед рідного народу і що

все, чим багата і сильна людськість, буде в данім часі придатне і пожиточне і для нашого народу» [4, с. 405].

Не можемо оминати і філософсько-освітню ідею Г. Ващенко, яка ґрунтується на природовідповідності, національній патріотичності, гуманістичності. «Філософсько-освітня концепція Г. Ващенко органічно поєднується з життям українського народу – його культурою і побутом, родинними відносинами, суспільними ідеалами, символами, святинами, ставленням до інтересів української держави, її міжнародного іміджу» [3, с. 179]. Г. Ващенко наводить «ідеал вольової, характеристичної людини», яка має добір національно-патріотичних цінностей та якостей. Серед основних завдань молоді – здійснити віковічне прагнення до державної і національної самостійності, відбудувати Україну, піднести на високий рівень свою духовну культуру, освіту, науку, мистецтво. На думку вченого патріотичне виховання має здійснюватися через церкву, родину, педагогів, український фольклор та українську культуру [3].

Саме через патріотичне виховання молодого покоління М. Грушевський вбачав відродження української нації. Науковець переконує у тому, що «молодь – це майбутнє нації і саме їй належить вирішальна роль у справі духовного оновлення нації, привнесення в українське життя інтелігентності, принциповості, ідейності» [4, с. 48]. Ця думка нашоує на необхідності посилення уваги до проблем виховання підростаючого покоління у душі патріотичності.

Визначний представник Київської релігійної філософії П. Юркевич зосереджує увагу на вихованні до морально-естетичних потягів. Наголошує на необхідності розвитку духовного світу особистості, приділяючи почуттям, переживанням, моральним цінностям одне з важливих місць [4]. Праця П. Юркевича «Серце і його значення в духовному житті людини за вченням Слова Божого» розкриває духовну сутність особистості. «Серце є центром душевного і духовного життя людини. Так, в серці започатковується і народжується рішучість людини на ті чи інші вчинки; в ньому виникають

різноманітні наміри і бажання; воно є місцем волі та її бажань» [4, с. 341].

Отже, філософи акцентують увагу на вихованні саме духовної сторони життя особистості й під патріотичним вихованням розуміють складний феномен, який формувався протягом значного періоду історичного проміжку часу та змінювався під впливом соціальних, економічних, політичних та культурних чинників.

У той же час Л. Виготський доводить, що «жодна форма поведінки не є такою міцною, як та, що пов'язана з емоцією... Жодна моральна проповідь так не виховує людину як живе почуття...» [1, с. 113]. У тлумаченні психолога саме почуттєво-емоційна сфера відіграє значну роль у формуванні особистості.

У зв'язку з цим, Г. Костюк акцентує свою увагу на вихованні, як «діяльності, зміст якої скерований на піклування про підрастаюче покоління, створення умов для його розвитку, передачу йому потрібних знань, вироблення у нього певного світогляду і норм громадської поведінки» [5, с. 124]. Психолог підкреслює неабияку роль виховання у формуванні особистості. Учений переконаний у тому, що «виховання – провідна умова розвитку, істотна потрібна умова відтворення нового людського покоління. Від виховання насамперед залежить те, в якому напрямі і якою мірою будуть використані задатки, які основи будуть закладені для формування її розуму, почуттів, волі, характеру, світогляду. Тільки завдяки вихованню підрастаюча особистість може за досить короткий час піднятися до того рівня розвитку свідомості, на досягнення якого люди витратили довгі історичні періоди, повно включитися в суспільне життя, людську практику і, виконуючи різноманітні суспільно-виробничі функції, формувати далі нові властивості своєї природи» [5, с. 131].

Фахівці психології наголошують, що духовність особистості необхідно розглядати у зв'язку з прагненням особистості до саморозвитку та самовдосконаленням, а одним з найсуттєвіших рівнів показників високого рівня духовного розвитку людини є сформованість у неї почуття патріотизму.

Отже, науковці наголошують на вихованні патріотичності як суттєвого показника високого рівня духовного розвитку людини. Учені-психологи вважають, що не існує єдиної точки зору на проблему духовного розвитку молодого покоління (патріотичного становлення), тому необхідним є подальше вивчення впливу на формування патріотичної особистості.

Ми погоджуємося із твердженням соціолога Т. Кухтевича, який мету всього виховання вбачає у розвитку особистості, неперервному формуванні та задоволенні її потреб та інтересів, збагаченні ціннісних орієнтацій, запитів, розвиткові та реалізації задатків та здібностей, духовного потенціалу при зростанні соціальної ролі самої особистості в цьому процесі на основі її вільної самовизначеності та саморегуляції [6, с. 27]. Виховання, на погляд ученого, повинно відігравати неабияку роль у створенні середовища розвитку особистості, при цьому сприяти гуманізації, демократизації, розвитку культури суспільства у цілому.

Серед проблем виховання, на думку вчених, існують соціологічні проблеми виховання, які відображають вплив суспільства на виховання й вплив виховання на розвиток суспільства. Виділяють такі соціологічні проблеми виховання, а саме соціальної детермінованості виховання, взаємодії впливу виховання та середовища на соціальне формування особистості, вплив виховання на відтворення суспільства й соціальний прогрес. Соціологи відображають важливість дослідження змін, які відбуваються у соціальних факторах та впливають на формування особистості. Дослідження сучасних тенденцій розвитку суспільства допомагають організувати процес виховної роботи більш результативним. Патріотичне виховання має суспільний характер. До нього причетні як сім'я, формальні та неформальні об'єднання, громадські організації, засоби масової інформації, так і навчальні заклади. Тому мета навчальних закладів полягає у вихованні почуття патріотичності, національної гордості, розуміння власних дій і життєвої позиції, досягненні сенсу життя та визначення свого місця у

суспільстві, сприянні активній позиції, прагненні до милосердя, доброти, поваги, спонуканні до самовиховання та самовдосконалення.

Отож, соціологи переконані у значному впливі соціального середовища й виховання на формування особистості та необхідності подальшого дослідженні патріотичності у сучасному суспільстві, яке допоможе організувати процес виховної роботи більш результативно.

Про патріотичне виховання висловлював думку відомий педагог К. Ушинський, який переконаний у тому, що «... немає людини без любові до Батьківщини, і ця любов дає вихованню надійний ключ до серця людини й могутню опору для боротьби з її поганими природними, особистими, сімейними і родовими нахилами» [8, с. 99]. Виділяючи головні аспекти національного, патріотичного та громадського виховання дітей, К.Ушинський вважав, що справжня любов до Батьківщини повинна поєднуватись із знанням її мови, мистецтв, кращих традицій і звичаїв народу. Провідною у його статтях, книгах, підручниках закладена ідея народності виховання. Національний характер, національна душа, національний спосіб життя є ґрунтом, у якому корениться народність [8]. Цінна думка педагога про те, що патріотичне виховання має перш за все сформувати активних членів суспільства, а не просто засвоїти знання про національні та культурні надбання.

В. Ягупов дає таке визначення патріотичному вихованню – це «основа духовного розвитку особистості. Формування патріотичних почуттів означає створення високого ідеалу служіння рідному народові, готовності до героїчного подвигу в ім'я процвітання і незалежності України. Воно покликане формувати громадянина-патріота України, виробляти глибоке розуміння громадянського обов'язку, готовність у будь-який час стати на захист Батьківщини» [9, с. 502].

Омелян Вишневецький зазначає, що у систему цінностей патріотичного виховання входять: українська ідея; державна незалежність; конструктивна участь у державотворчих процесах; почуття гордості за свою державу і

відповідальність за неї; відчуття національної гідності; історична пам'ять; пошана до національних символів, до Конституції, до національної культури, мови, звичаїв; протидія антиукраїнській ідеології тощо [2, с. 225]. Поряд з патріотизмом необхідно нерозривно формувати п'ять фундаментальних якостей людини: моральність, патріотизм, демократизм, родинність та природо свідомість. Педагог пропонує кодекс цінностей сучасного українського виховання та розвитку, а саме виховання: абсолютних, вічних цінностей, основних національних цінностей, громадянських, сімейних, валеологічних цінностей [2].

Патріотичне виховання, за словами відомого українського педагога В. Сухомлинського, - «сфера духовного життя, яка проникає в усе, що пізнає, узнає, робить, до чого прагне, що любить і ненавидить людина, яка формується. Патріотизм як діяльна спрямованість свідомості, волі, почуттів, як єдність думки і діла дуже складно пов'язаний з освіченістю, етичною, естетичною, емоційною культурою, світоглядною стійкістю, творчою працею» [7, с. 131]. Педагог піднімає проблему виховання патріотичної свідомості, яка безпосередньо пов'язана з моральним становленням особистості та вважає, що саме «виховання патріотизму – це вміння надихнути людину на роздуми про долю Батьківщини, вміння пробудити почуття гордості від думки про те, що ти син своєї Батьківщини» [7, с. 148]. Учений акцентує увагу на провідному завданні всього патріотичного виховання, яке полягає у запобіганні моральній байдужості молоді.

На думку українських педагогів, основою патріотичного виховання може стати українська етнопедагогіка, у якій відображена педагогічна мудрість та багатовіковий досвід поколінь. Роблячи акцент на народних традиціях виховання як важливого орієнтиру у вихованні високо-моральних якостей особистості, етнопедагоги виділяють основні принципи морального кодексу народу. Серед них – патріотизм як любов до Батьківщини, готовність її захищати, боротися проти соціального гноблення і несправедливості, єднання у боротьбі. Палка любов до Вітчизни, мужність у боротьбі за щастя

свого народу, повага до інших народів – головні заповіді народної моралі. Патріотизм, любов до рідного краю, мужність, ненависть до ворогів є притаманними для українського народу.

Проаналізувавши погляди науковців на проблему патріотичного виховання нам імпонує твердження В. Ягупова, який зазначає, що патріотичне виховання є основою духовного розвитку особистості, а формування патріотичних почуттів означає створення високого ідеалу служіння рідному народові, готовність до героїчного подвигу в ім'я процвітання і незалежності України. Патріотичне виховання покликане формувати громадянина-патріота України, виробляти глибоке розуміння громадянського обов'язку, готовність у будь-який час стати на захист Батьківщини.

Отже, ми дійшли висновку, що в основу «патріотичного виховання», ми вкладаємо такі поняття як любов, гордість до Батьківщини, зацікавленість історією своєї країни, шанування українських традицій, звичаїв, бажання стати на захист держави, відданість своєму народові, служіння інтересам держави, повагу до національних символів України, дотримання Конституції та законів тощо. Українські педагоги наголошують на використанні українських історичних надбань та здобутків народної культури у процесі патріотичного виховання молодого покоління. У процесі національно-патріотичного виховання важливо не стільки засвоєння знань, скільки активна участь у духовному, політичному, культурному житті, творенні історії сьогодення.

Отож, патріотичне виховання – це цілеспрямований, планомірний, систематичний вплив на особистість з метою формування якостей свідомого патріота, а саме: духовно-етичних якостей (любові та гордості до Батьківщини, поваги до українських традицій, звичаїв, обрядів); історико-пізнавальних якостей (зацікавленості історією своєї країни, свого генеалогічного коріння, знання національних символів, законів України); професійно-діяльносних якостей (розуміння національних інтересів,

сумлінне виконання своїх професійних обов'язків); психологічних якостей (готовність до психологічних та фізичних випробування заради процвітання країни); громадянсько-діяльнісних якостей (відданість своєму народові, служіння інтересам держави, дотримання Конституції та законів у повсякденному житті).

У сучасних умовах глобалізаційних змін відбувається становлення особистості. Звичайно, трансформації, які відбуваються сьогодні у суспільному житті, накладають відбиток не тільки на поведінку, а й життєві орієнтири молодого покоління. Однак, надалі саме молоде покоління визначатиме майбутні перспективи країни. Тому передумовою ефективного розвитку держави є робота з формування свідомого патріотичного ставлення серед молоді до власної держави.

Виховувати всебічно розвинену, креативну, ініціативну, патріотично налаштовану особистість є першочерговим завданням держави. Національне та патріотичне виховання сприятимуть якомога повнішому набуттю молодими громадянами необхідного соціального досвіду, успадкуванню кращих духовних надбань нашого народу у поєднанні з надбаннями інших народів, утвердженню високої культури взаємин між людьми різних національностей, формування у юнаків та дівчат кращих особистісних рис громадян української держави, високої загальної культури та духовності.

Особистість має можливості для вільного розвитку лише в правовій, демократичній державі, де існує висорозвинене громадянське суспільство. А тому природно і єдино вірно, що незалежну, самостійну і справді демократичну українську державу можуть розбудувати лише її палкі патріоти, національно свідомі і патріотично налаштовані громадяни, об'єднані національною ідеєю – ідеєю незалежності і соборної державності. В умовах сьогоденної соціально-економічної та духовної кризи зростає необхідність в соціально-педагогічній діяльності, яка спрямована на допомогу та підтримку молоді, формування самостійної, морально стійкої,

творчої індивідуальності. Важливим чинником, який впливатиме на добробут країни є виховання молоді в дусі патріотизму та національної свідомості.

Підсумовуючи вищевикладене, ми дійшли висновку, що науковці з філософії, психології, соціології та педагогіки недостатньо приділяли уваги питанням патріотичного виховання молоді. Дана проблема на сучасному етапі потребує систематизації знань з різних галузей науки як в теоретичному, так і практичному аспектах. Відповідно до мети нашого дослідження, потребують наукового обґрунтування особливості патріотичного виховання молоді в сучасних умовах сьогодення.

Література

1. Выготский Л. Педагогическая психология / Л. Выготский. – М. : Просвещение, 1967. – 348 с.
2. Вишневський О. Теоретичні основи сучасної української педагогіки : навч. посіб. / О. Вишневський. – 3-тє вид., доопрац. і доп. – К. : Знання, 2008. – 566 с.
3. Довбня В. М. Філософія освіти Г. Г. Ващенко : навчально-методичний посібник / В. М. Довбня. – Ніжин : ТОВ «Видавництво «Аспект-Поліграф», 2010. – 300 с.
4. Історія філософії України. Хрестоматія : навч. посібник / Упорядники М. Ф. Тарасенко, М. Ю. Русин, А. К. Бичко та ін. – К. : Либідь, 1993. – 560 с.
5. Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості / Під. ред. Л. М. Проколієнко; Упор. В. В. Андрієвська, Г. О. Балл, О. Т. Губко, О. В. Проскура. – К. : Рад. Шк., 1989. – 608 с.
6. Кухтевич Т. Н. Социология воспитания : учебное пособие / Т. Н. Гурова. – М. : МГУ, 1989. – 144 с.
7. Сухомлинський В. О. Вибрані твори. В 5 томах. Т. 1 / В. О. Сухомлинський. – К. : Радянська школа, 1976. – 654 с.
8. Ушинський К. Вибрані педагогічні твори. В 2-х т. Т.1. Теоретичні проблеми педагогіки. / ред. кол. В. М. Столетов та інші / склав і підгот. до друку Е. Д. Днепров; за ред. О. І. Пискунова (відп. ред.) та інших. – К. : Рад. Школа, 1983. – 488 с.
9. Ягупов В. В. Педагогіка : навчальний посіб. / В. В. Ягупов. – К. : Либідь, 2002. – 560 с.